

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

A Scholarly Annual
of Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute

2010
IX. évfolyam, 1. kötet
Том IX, № 1
Volume IX, № 1

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ

2010/1
IX. évfolyam, 1. kötet / Том ІХ, № 1

SZERKESZTÉS: Kohut Attila, Penckófer János

РЕДАКЦІЯ: Когут А., Пенцкофер І.

KORREKTÚRA: G. Varcaba Ildikó

Коректура: Г. Варцаба І.

TÖRDELES: Garanyi Béla

Верстка: Гороній А.

BORÍTÓ: *K&P*

ОБКЛАДИНКА: *K&P*

A KIADÁSÉRT FELEL: dr. Orosz Ildikó, dr. Soós Kálmán

ВІДПОВІДАЛЬНІ ЗА ВИПУСК: Орос І., Шовш К.

A KÖTET TANULMÁNYAIBAN ELŐFORDULÓ ÁLLÍTÁSOKÉRT MINDEN ESETBEN A SZERZŐ FELEL.

A kiadvány megjelenését a

támogatta

ISBN: 978-966-7966-89-8

Készült: PoliPrint Kft. Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

A II. Rákóczi Ferenc
Kárpátjai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Tartalom

Nyelv- és irodalomtudomány

PETHÓ JÓZSEF: Nyelvi stílus és identitás	7
KOVÁCS SZILVIA: Szókincs és kommunikatív kompetencia	15
ABONYI ANDREA TÍMEA: Lexikai germanizmusok ruszin népnyelvű kiadványokban	21
GAZDAG VILMOS: Szláv nyelvi hatás Beregvidék magyar nyelvjárásaiban	37
ILONA HUSZTI: Analysis of Hungarian and Ukrainian children's English reading errors	49
BÁRÁNY BÉLA: Женщина и война: женский вопрос в романе В. Гроссмана «Жизнь и судьба» и Дж. Джонса «Отныне и вовек»	63

Pedagógia

SZAMBOROVSKZYKÉ NAGY IBOLYA: Az iskolaügy alakulása a Szovjetunióban a második világháború utáni években (1944–1953)	81
HEVESI TIBOR: A „Statisztika alapjai” témakör feldolgozása számítógép segítségével a középszintű oktatásban	103
BEREGSZÁSI ANIKÓ–SÉRA MAGDOLNA: Magyar vagy ukrán iskola? (Az iskolai tannyelv- választásról egy vizsgálat eredményeinek tükrében)	119
GOGOLA ISTVÁN: A tanári hivatás nehézségei egy kutatás tükrében	127
LECHNER ILONA: Kétnyelvű környezetben történő gyermekkori írott nyelv-elsajátítás elméleti háttere	133
KOMONYI TÍMEA: Egy Rett-szindrómás eset bemutatása	149

Történelem

MOLNÁR FERENC: A ruszin nép szerepe az 1848–49. évi máramarosi események idején ..	155
DOBOS SÁNDOR: Bereg vármegye főispánjának fondja Beregszász XVIII. századi utcanevéről	165
BRAUN LÁSZLÓ: Bercsényi Miklós (1665–1725)	171
HOMOKI DIANNA: Adalékok a Rákóczi-szabadságharc kultuszának forrásaihoz	177

BOROS LÁSZLÓ: Ung vármegyei közművelődési egyesületek és a múzeumügy a XIX. század végén és a XX. század elején	187
SZÓLÓSI NÓRA: A revízió közvetlen hatása Kárpátaljára a korabeli sajtó tükrében (1938–1939)	201
SZENDREY ANITA: Adalékok a beregszászi római katolikus egyház történetéhez (1938–1944)	205

Földrajz, turizmus, kertészettudomány

M. С. Дністрянський: Типологія держав світу за структурно-територіальними параметрами як метод політико-географічного аналізу	221
IZSAK TIBOR: The effect of human work on the environment in the delta of river Borzsa, the right-side branch of the Tisza	233
KAMPÓ ILDIKÓ: Стан та перспективи розвитку сільського туризму на Закарпатті	241
DR. KOMONYI ÉVA: Kárpátalja tájalmafajtáinak pomológiai leírása	245
GÉCSE MÁTYÁS: Termésmennyiség javítása oltott palántával a dinnyetermesztésben.....	255
<i>Eseménynaptár</i>	262

Az iskolaügy alakulása a Szovjetunióban a második világháború utáni években (1944–1953)

Rezümé Mindennapi életünk elengedhetetlen hozzátartozója az iskolai oktatás, ami az egész 20. századra jellemző volt. Amióta a tömegoktatás létezik, azóta azt a mindenkori állami hatalom próbálta irányítani, sok esetben kisajátítani. Nem volt ez másként a Szovjetunióban sem, hisz ott már az 1920-as években meghirdették az oktatás általánosságát és annak az állami építésbe való betagolását. A sztálini időszak oktatáspolitikája a szovjetek számára nagy honvédőnek nevezett háború után teljesedett ki. A háború után Sztálin még kilenc évig élt és irányította az országot. Ezen időszaknak az általános iskolaügyét tárgyaljuk az alábbiakban.

Резюме Шкільна освіта є невід'ємною частиною нашого повсякденного життя, що характерне для усього ХХ століття. Відтоді відколи існує загальна освіта влада намагалася керувати нею, підпорядкувати собі. Так було і в Радянському Союзі, де, вже починаючи з 1920-х років, була проголошена загальність освіти і її включення до системи державного будівництва. Освітня політика сталінської епохи набула завершеної форми після Другої світової війни. Сталін прожив після війни ще дев'ять років. Нижче ми обговорюємо шкільну освіту саме цього періоду.

A Vörös Hadsereg 1944. január 27-én felszabadította a 900 napos blokád alól Leningrádot, márciusban északon elérte a balti államok határát, de Nyugat-Ukrajna felszabadításáért csak ekkor kezdődik el a harc. Május 12-ére felszabadult a Krim félsziget, júniusban elérték a finn határt, július 18-ára pedig a lengyelországi határt, 28-ra felszabadult a breszti erőd, ami 1941-ben a német támadás első elszervedője volt. A fenti felsorolásból kitűnik, hogy nem lehet egyszerűen kezelni a háború végének tényét a Szovjetunió területein, annak nagy észak-déli kiterjedése miatt sem. A háború vége egyes területeken más-más időpontot jelentett.

Az ország területen oda-vissza söprő háború súlyos károkat okozott. A Rendkívüli Állami Bizottság az anyagi károk felméréseivel foglalkozott, ami a Szovjetuniót érte a háborús események következtében, s azt állapította meg, hogy 2569 milliárd rubel a teljes kár. Kiszámolták az elpusztított városok és falvak, ipari létesítmények és vasúti hidak, az acél és vasöntés veszteségeit, a gép- és állatállomány csökkenését. Ám senki sem nyilatkozott hivatalosan az emberi veszteségekről. A történészek a mai napig vitatkoznak ennek valós számáról. A legutóbbi orosz számítások a demográfiai egyensúly módszerét alkalmazva próbálták felmérni az emberi veszteségeket, s a nagy honvédő háborúban elesettek 26,6 millió főre teszik.¹ Azt viszont hivatalos adatok állítják, hogy a németek által megszállt területeken az 1941/42-es tanévben 82 ezer elemi, hétszintű és középiskola volt, amelyből Ukrajnában 8104, Belorussziában 6808, Litvániában pedig 682 iskolaépület semmisült meg,² ez összesen 15 594. Azt is hivatalosan közölték, hogy 1940-ben 191 545 iskolában 34 millió 784 tanuló, míg 1945-ben 186 853

* Történész, doktorjelölt, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója.

¹ История России. XX век. Ответственный редактор док. ист. наук В. П. Дмитриенко. Москва, АСТ, 2001. с.470.

² Очерки истории школы и педагогического мысла народов СССР (1941-1961)/ Под ред. Ф.Г. Паначина, М.Н. Коламаковой, З.И. Ргвкина. – Москва, Педагогика, 1988. с.16.

iskolában 26 millió 094 tanuló volt.³ A háború előtti és utáni iskolák számainak adatai közötti különbség 4692, ami 1/5-e az előbbi adatnak. A két forrás kiadása között tizenegy év telt el.

A felszabadított területeken hozzáálltak a civil élet helyreállításához, ami azonban nem történt meg egyik napról a másikra, igaz, hogy megszüntették a kötelező túlórák rendszerét, de egyben erősen centralizálták a munkaerő-gazdálkodást. A háború okozta súlyos szakemberhiányt azzal próbálták ellensúlyozni, hogy a gazdasági szakemberek képzését köztársaságokként központilag irányították.⁴ Az újjáépítés a negyedik ötéves terv (1946–50) feladata lett, s ennek képezte jelentős részét a közoktatás helyreállítása, hisz voltak olyan területek, ahol két-három évet szünetelt a rendszeres iskolai oktatás. A Vörös Hadsereg még el sem érte a Szovjetunió nyugati határait, mikor az Orosz Föderáció Népbiztosainak Tanácsa határozatot fogadott el „Az előmenetel és magaviselet számmal való ötpontos osztályzási rendjéről az elemi, hétéves és középiskolákban” és 1944. március 5-én megjelent az a kormányrendelet, mely az iskolaépületek nem célirányos használatáról szólt, amellet, hogy a frontvonal nyugat-kelet irányban való kétszeri átvonulása igen nagymértékű pusztítást végzett az épületek között. Különösen szembetűnő, hogy ezen épületeket, a bombázások mellett, főleg a frontkórházak és katonai parancsnokságok betelepítése is tönkretette. Miután elvonultak a harci események, a még épen maradt épületeket továbbra sem adták vissza rendeltetésszerű használatra, amit az SZKP központi lapja még 1944. szeptember 15-én is sérelmezett, s a kialakult helyzet ügyességét vizsgálását szorgalmazta.⁵

A nagy honvédő háború után Sztálin hatalmának csúcspontján állt, ő volt az, akinek irányításával a Szovjetunió legyőzte a hitleri Németországot. Ez a „győztes pozíció” határozta meg a korszak (1945–53) belpolitikai életét, ahol a generalisszimusz és a Kommunista Párt irányította az ország életét minden síkon. A vezetés magabiztosan készült a háború utáni életre, 1944 májusában a *Bolsevik* nevű lap vezércikként közölte *A szovjet értelmiség kádereinek marxista-leninista neveléséről* című értekezést. Ez már az új ideológiai offenzíva árnyékát vetítette előre, s ezt erősítették meg júliusban a Komszomol KB 12. plenumán, ami úgyszintén a politikai nevelésről szólt.⁶ Június 21-én a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa határozatot fogadott el „Az iskolai oktatás minőségének javítását előirányzó intézkedésekről”. A Sztálinnak mint a Szovjetunió NT elnökének és Csadajevnek, a Szovjetunió NT ügyvezetőjének aláírásával megjelent utasítás elrendelte, hogy azok a tanulók, akik elvégezték az elemi és hétosztályos iskolát – záróvizsgát, akik pedig a középiskolát, azok érettségi vizsgát kötelesek tenni. Ezeket a záró- és érettségi vizsgákat az 1944/45-ös tanévtől kellett bevezetni. A határozat arról is rendelkezett még, hogy az érettségi vizsgák alkalmával kiemelkedő eredményeket felmutató, kitűnő magatartású középiskolai tanulók megjutalmazására arany-, illetve ezüstéremet kell létrehozni. Aranyéremmel azokat szándékoztak jutalmazni, akiknek magaviseletük kitűnő volt és a középiskola valamennyi tárgyából ötös

³ Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. 1917-1973гг. Москва, 1977. с.66.

⁴ Font Márta-Krausz Tamás-Niederhauser Emil-Szvák Gyula: Oroszország története. Pannonica Kiadó, Bp., 2001. 558. oldal

⁵ Правда, №222, 15 сентября 1944г. с.3.

⁶ Правда, №235, 28 сентября 1944г.

osztályzatuk lett. Az ezüstérmét pedig azok kaphatták meg, akiknek minden érettségi vizsgatárgyuk ötös lett, és a többi tantárgyból legfeljebb 3 darab négyessel rendelkeztek.⁷

A hagyományos szeptemberi iskolakezdés előtt, augusztusban összorosz párttanácskozást hívtak össze Moszkvában a közoktatás témájában, melynek egyik központi kérdése volt a Komszomolnak mint ideológiai vezetőnek az iskolai oktatás szerves részévé való integrálása. Szeptember 2-án a párt központi lapja kiemelt vezércikkben számolt be arról, hogy a Szovjetunió iskoláiban megkezdődött a tanév. A lap tíz helyről tudósított, többek között Moszkva, Leningrád, Kijev, Baku, Kurszk városokból.⁸ S bár a sajtójelentések főleg az ország felszabadításának témájával voltak még tele, itt-ott a háború utáni békés élet egyes momentumai is fel-feltűntek. Ilyen a szeptember 10-én, a fent említett központi pártlap vezércikke, ami a FZO-iskolákba⁹, az ipari és vasúti szakiskolákba való felvételre buzdítja olvasóit, mondván a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa határozata alapján az 1944/45-ös tanévben 350 ezer tanulót kell oda beiskolázní, hisz fel kell építeni az országot a német pusztítás után.¹⁰ Vagy szeptember 13-án arról olvashatunk, hogy Gorkijban lezajlott a falusi tanárok kongresszusa, melyen a tapasztalatcsere mellett a párt és ideológia kérdéseiben hallgattak meg előadásokat a résztvevők.¹¹ Ez utóbbi már a májusban elindult új ideológiai offenzíva része volt.

Az 1944/45-ös tanévben az 1940/41-es órahálók szerint dolgoztak az iskolák, ami szerint a 3–4. osztályokban a történelem, földrajz és természettudomány alapjait is tanították. Ez annak ellenére volt így, hogy a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa még 1943. szeptember 8-án rendeletet adott ki „A gyerekek 7. életévüktől való beiskolázásáról”¹², s ennek függelékében már elvetették az elemi osztályokban való szaktárgyoktatást, illetve azt csak az általános iskola osztályában, vagyis 4. osztálytól engedélyezték. Így a fenti rendelet csak az 1945/46-os tanévtől lépett életbe. Az alatt az egy év alatt, a hivatali rendelkezés kapcsán, módszertani szakcsoportok jöttek létre a tantervek, tanmenetek és tankönyvek tartalmának átvizsgálására. A tankönyveket nemcsak tartalmilag, hanem módszertani elemeiben és formáiban is vizsgálták. A szaktárgyi csoportok elsődleges feladatai közé tartozott az oktatandó tárgyak listáinak összeállítása, az elavult tantervi részek selejtezése, a tananyag tartalmának korszerűsítése és életkori sajátosságok szerinti felépítése, a formalizmus kiküszöbölése, az iskola és az élet közelítése. A közoktatás problémáinak komplex, tudományos kezelése véget 1944. február 14-én létrehozták az OSZFSZK Pedagógiai Tudományok Akadémiáját.¹³ A fent említett konkrét szakmai újítások még egy ideig elméleti szinten maradtak, hisz az épülethiány miatt sok helyen két-három váltásban dolgozó iskolák, illetve a lakhely hiányában szenvedő tanulók életkörülményei elkerülhetetlenül kihatottak az oktatás színvonalára és az előmenetelre.

Az oktatási helyhiány mellett még mindig heves vita tárgyát képezte, hogy maradjon-e a nekem szerinti elkülönített oktatás, amit 1943. július 23-án először

⁷ Учительская газета, №28, 5 июля 1944г.

⁸ Правда, №211, 2сентября 1944г.

⁹ Фабрично-заводское обучение = gyári-üzemi képzés

¹⁰ Правда, №218, 10 сентября 1944г.

¹¹ Правда, №220, 13 сентября 1944г.

¹² Сборник руководящих и инструктивных материалов по всеобщему обучению детей. Москва, 1944, с.14.

¹³ Народное образование в СССР. 1917-1973. Сборник документов. Москва, 1974. с.490.

77 nagyvárosban vezettek újra be, majd a szinte csak pozitív eredmény miatt 1944-ben még 69 városra terjesztették ki. A vita a kísérlet kiterjesztésének általánossága és kötelezősége körül folyt elég hevesen a pedagógiai szakfolyóirat hasábjain, újra felkavarva a még nem teljesen egyértelmű közeget.¹⁴

A háború utáni újjáépítés folyamán különben is igen sok termékeny szakmai vita zajlott a fent említett nyilvános szaksajtó hasábjain, melyeknek jelentős szerepe lett a közoktatásban zajló megújítás során. A fent említett két témán kívül, szinte az egész 1945-ös évben napirenden maradt a tanulók világnézeti nevelésének kérdése. A vitaindító tanulmányt N. F. Poznanszkij professzor publikálta a *Szovjetszkaja Pedagogika* hasábjain a tanévet lezáró 5–6. számban. A professzor szerint az iskola legfontosabb feladata, hogy a fiatalokból művelt és kultúrált állampolgárokat neveljen, akik képesek a kommunizmus végső győzelméért harcolni. Ez a feladat a tanulók kommunista világképének kinevelését is magába foglalta. Poznanszkij szerint nincs olyan oktatott tárgy az iskolában, amely megfelelő hozzáállás és kommentálás mellett ne tudná ezt az általános feladatot szolgálni. Ennek alátámasztására V. I. Lenintől hozott fel idézetet: „Nincs olyan tudományág vagy művészet, amelyet ne lehetne összekapcsolni a kommunizmus nagy elvével és a kétségkívül változatos munkával, ami a kommunista gazdaság létrehozásáért folyik.”¹⁵ Felrótta, hogy az iskolában a tanárok sokszor elfelejtik vagy mellőzik ennek a feladatnak a teljesítését, pedig az ember világképe és viselkedése között szoros kapcsolat van.¹⁶ A fenti véleményben megfogalmazott irányvonal végül is a szovjet közoktatás egyik alappillérvé vált, s végigkísérte azt egész a 80-as évek végéig.

Poznanszkij professzor vitaindító cikke felvezetőjévé vált az 1945. augusztus 7–11. között Moszkvában lezajlott összorosz tanácskozásnak, ami a közoktatásról szólt. Az OSZFSZK területéről érkezett küldötteken kívül, az akkor létező tagköztársaságok mind a legmagasabb szakminisztériumi vagy pártvezetői szinten képviseltették magukat. Ott volt a Karél SZSZK közoktatásügyi minisztere – Beljajev; az Észt SZSZK közoktatásügyi minisztere – Ju. Ju. Nut; a Lett SZSZK közoktatásügyi minisztere – Sztrazdöny; a Moldáv SZSZK közoktatásügyi minisztere – Avenyjuk; az Üzbég SZSZK közoktatásügyi minisztere – Murahadzsajev; a Kazah SZSZK közoktatásügyi miniszter helyettese – V. P. Piveny; a Kirgiz SZSZK közoktatásügyi miniszter helyettese – I. G. Funyikov; az UK(b)P KB iskolai részlege vezetőjének helyettese – A. Povh és a Mongol Népköztársaság oktatási minisztere – Maslaj. Rajtuk kívül a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa elnökhelyettese, az OSZFSZK Pedagógiai Tudományok Akadémiájának elnöke, egyben az OSZFSZK Közoktatási Minisztériumának biztosa, V. P. Potyemkin, N. Jakovlev – az OK(b)P KB iskolai részlegének vezetője, Ivan Baranyenko – a párt káderirányítási részlegének a közoktatási káderekért felelős vezetője, A. Mihajlov – a Komszomol KB titkára.¹⁷ Ebből a felsorolásból kitűnik, hogy aki a Szovjetunióban érintett volt a közoktatásban, az jelen volt ezen a köztársasági rendezvényen, hisz az Orosz Föderáció oktatási intézményeit fogta össze ez a tanácskozás. Ám az a háború előtt is elfogadott tény volt, hogy a Szovjetunión belül szinte minden oktatással kapcsolatos újítást, rendelkezést előbb az OSZFSZK részére adtak ki, amit aztán

¹⁴ Советская педагогика, 1945, №4, с.3.

¹⁵ Ленин В. И.: Полное собрание сочинений. Изд. 5-е. Москва. Т. 30. с. 417.

¹⁶ Советская педагогика, 1945, №5-6. с. 4-11.

¹⁷ Советская педагогика, 1945, №8, с. 2.

vagy átvett a többi tagköztársaság Közoktatásügyi Népbiztossága, vagy az OK(b)P, vagy a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa terjesztette ki határozatával az egész országra. Ennek oka ott gyökerezett, hogy ekkor a Szovjetunióknak még nem volt össz-szövetségi Oktatási Minisztériuma. Így az OK(b)P iskolai részlege töltötte be ezt a szerepet, illetve az Orosz Föderáció volt a példa.

Az augusztus eleji tanácskozás fő előadója Potyemkin akadémikus volt, aki értékelte az elmúlt 1944/45-ös tanévet, felsorolván és megnevezvén azokat a legfontosabb eredményeket és hiányosságokat, melyek szinte az egész közoktatásra jellemzőek voltak. Amit a leginkább zavaró tényezőnek tartottak, az a formalizmus volt. Ennek megnyilvánulását elsősorban a mechanikus, passzív, gondolkodás nélküli memorizálásban látták. Itt hangzott el először kritika az 1928-tól alkalmazott oktatási módról, vagyis az ismeretek rögzítésének elhagyásáról, amit a 30-as évek tankönyvhiánya miatt négy lépcsőssé vált tanórák (1 – számonkérés vagy ismétlés, 2 – az új anyag vagy vázlatpontjainak bediktálása, 3 – az új anyag szóbeli elmondása, és ha maradt még idő, akkor, 4 – az épp elmondottak füzetbe való rögzítése) csak fokoztak. Ugyancsak itt hangzott el kritikaként az is, hogy a tanulók elméleti tudásukat nem tudják a mindennapi életben használni, a mechanikus memorizálásnak, aminek tartalmát és lényegét nem magyarázták el, így nincs is értelme a tanulók számára. A kialakult helyzet okát – elsősorban – a tanárok egy részének hiányos elméleti, gyakorlati és általános műveltségi szintjében, meg a közoktatási szervek nem elégséges módszertani segítségnyújtásában, a szakirodalom hiányában, a tanárok elégtelen önképzésében, az általános didaktikai elvek mellőzésében, illetve a még mindig létező, formális úton elért magas mutatók utáni hajszában határozták meg.¹⁸

A fenti kritika zöme helytálló volt az adott helyzetben, ám azt is tényként kell kezelnünk, hogy az 1944/45-ös tanév volt az első, amikor az elemi és hétosztályos iskolák végeztével záróvizsgával, a tizedik osztály után pedig érettségi vizsgával kérték számon a tanulók tudását. A számonkérés e formájára való felkészülés új volt a nevelési-oktatási folyamatban részt vevők – tanár és tanuló – számára. Igaz, hogy az 1944. augusztusi közoktatási értekezlet határozatának első pontjában felhívták az oktatók figyelmét a rendszeres ismétlés fontosságára. A Közoktatásügyi Népbiztosság egységes tételsorokat állított össze, biztosította a vizsgabizottság tagságát, amelyben egy felsőoktatási intézmény tanárának jelenléte is kötelező volt. Ezek azonban nem oldották meg a tanár dolgát, aki addig a rögzítésnek ilyen formáit nem gyakorolta és nem is gyakorolhatta, az idő vagy tankönyv hiánya miatt. Ezek a problémák már tanév közben megfogalmazódnak, mert a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa 1945. április 29-én az iskolai felügyelőségek (inspektorok) további munkájáról rendelkezve, a határozat elején leszögezte, hogy az a szerv, akinek segítségével a Közoktatásügyi Népbiztosság az ellenőrző munkát elvégzi, az az iskolai tanügyi felügyelők intézménye. Ez a rendszer az 1944/45-ös tanév folyamán számbelileg bővült, de ezután tanügyi felügyelőnek csak azt vehették fel, akinek felsőfokú végzettsége és legalább 5–10 éves pedagógiai és adminisztrációs gyakorlata volt. A rendelet külön kiemelte, hogy ezeket a tanügyi ellenőröket a helyi közoktatási szervek nem terhelhetik túl adminisztratív, gazdasági vagy egyéb papírmunkával, mivel nekik konkrét és közvetlen

¹⁸ Советская педагогика, 1945, №8, с. 3.

segítséget kell nyújtaniuk a tanároknak a nevelés és oktatás módszereiben, elől járva és segítve azok munkájának minőségi javulását.

Az 1943. szeptember 8-i Népbiztosainak Tanácsa rendelet alapján felállított módszertani csoportok munkájának eredményét 1945. július 25-én tették közzé az *Ucsityelyszkaja Gazeta* hasábjain. A Közoktatásügyi Népbiztosság elemi és középiskolai vezetése, illetve a Pedagógiai Tudományok Akadémiájának Oktatás-módszertani Intézete munkatársai által végrehajtott elemi iskolai tantervben megvalósított legfontosabb változtatás az volt, hogy az első három osztályban a természettudomány, földrajz és történelem megszűnt önálló tárgy lenni. Ezek elemi szintű ismeretei beolvadtak az orosz nyelv és olvasás órák anyagába mint szövegek. Ugyanekkor megjelent a 4. osztály számára az új történelem tankönyv, mely az 1937-től használatban lévő Sesztakov-féle könyvet váltotta fel. A tankönyvi váltás mellett égető kérdéssé vált a háborúban elpusztult iskolai (oktató) szemléltető eszközök hiányának pótlása. Ennek orvoslására a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa 1945. május 14-i határozata arra kötelezte a Fegyver- és Repülőgépgyártó Népbiztosságot, illetve a helyi ipari létesítményeket, hogy bizonyos mennyiségű és a saját profiljukba beilleszthető iskolai szemléltetőt gyártsanak. Erre az 1943-ban adott 12 millió rubel helyett 1945-ben 60 milliót irányozott elő a kormányzat.¹⁹

Még az 1945-ös tanév végén, május 30-án rendelkezett a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa az 1944. június 21-i határozatban felvetett kérdés jóváhagyásáról „Az arany és ezüstérmek, ill. az érettségi bizonyítványok mintájáról a középiskola végzősei számára”.²⁰

A nagy honvédő háború folyamán sok gyerek a 7. osztály után – vagy még előtte – termelői munkába állt, s számukra egy új formában oktató iskolát hoztak létre, a munkásfiatalok iskoláját. 1945. június 21-én a szovjet kormány rendelkezett arról, hogy ezek a fiatalok a vizsgaidőszakban pótlólagos eltávozási engedélyt kapjanak a munkából, miközben a fizetésüket folyamatosan számfejtették számukra. A 7. osztályban ez az eltávozási idő 15 munkanapot, míg a 10. osztály érettségi vizsgája esetén 20 munkanapot tett ki.²¹

A tankönyv és szemléltető eszközök mellet az oktatói gárda számbeli illetve szakmai felkészültségének növelését irányozták elő állami és pártvonalon egyaránt. Ennek érdekében felmerült az a lehetőség is, hogy a leány-középiskolákban hozzanak létre 11. osztályokat, melyek ún. pedagógia felkészítést adnának a végzősöknek, akik az iskola befejezésével azonnal az elemi osztályokba mennének dolgozni. Erről az OSZFSZK Népbiztosainak Tanácsa rendelkezett is 1945. augusztus 29-én.²² Aki vállalkozott iskolai munkára, azt 3–6 hónapos tanfolyam végeztével ki is küldték az elemi osztályokba dolgozni. Kevés volt a pedagógus, alacsony volt a bérük és sokat, egyre többet követeltek tőlük nemcsak szakmai téren, hanem társadalmi munkában, majd pártvonalon is. Az OK(b)P részéről újra felmerült a pedagógusszakma presztízsének emelési szándéka, amit Jakovlev, a párt KB iskoláért felelős részlegének vezetője a fent említett augusztusi tanácskozáson

¹⁹ Советская педагогика, 1945, №8, с. 5.

²⁰ Сборник приказов СССР, 1945, №3, с.43.

²¹ „A termelésben dolgozó és a munkásfiatalok iskolájában tanuló fiatal személyek pótlólagos szabadságáról az érettségi vizsgák idejére”, In: Сборник руководящих и инструктивных материалов по школам рабочей и сельской молодежи. Москва, 1947, с.13.

²² „Kiegészítő (tizenegyedik) pedagógiai osztály szervezéséről 25 leány-középiskolában”, In: Народное образование в РСФСР. Под редакцией М.П. Кашина и Е.М. Чехарина. Москва, Просвещение, 1969. с. 258.

meg is fogalmazott a nyilvánosság előtt.²³ A pedagógusi munka állami elismerése végett alapították a K. D. Usinszkijről elnevezett érmet, melyről az OSZFSZK Miniszter Tanácsa 1946. június 25-én rendelkezett.²⁴

1946. június 28-án megjelent a *Kuljtura i zszizny* tíznaponta kiadott folyóirat, ami a párt Központi Bizottsága propaganda és agitációs osztályának lapja lett. Az új folyóirat megjelenése előtt került a fent említett osztály élére *Andrej Zsdanov*. Ezek az események arra utaltak, hogy az ideológia növekvő szerepet kezdett játszani a párt és az állami rendszereken belül. Széleskörű támadást indítottak az összes ideológiai elhajlás ellen. Ezt kezdte el az 1946. augusztus 26-i OK(b)P határozat „A drámai színházak repertoárjáról, a Zvezda és Leningrád folyóiratakról”. Utóbbi szövegében Zsdanov megemlítette a hiányos iskolai ideológiai oktatást. E megjegyzés kapcsán írta A. M. Pankratov akadémikus meg „A történelemtudományban és a történelemoktatásban való burzsoá objektivizmus és kozmopolitizmus ellen” című cikkét. A Pankratov-cikkben a szerző Sztálint idézte az oktatás ideológiai jelentőségét taglalva, miszerint „az oktatás fegyver, aminek hatékonysága attól függ, ki tartja azt a kezébe, s kit akarnak ezzel a fegyverrel megütni”²⁵

1946. március 18-án a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa jóváhagyta „A Szovjetunió népgazdasága újjáépítésének és fejlődésének ötéves tervéről (1946-50) szóló örvényt”, melynek keretében elrendelte „... az elemi, hétéves és középiskolák számának 193 ezerre, a tanulói szám 31,8 millióra való emelését az ötéves terv végére, ill. az általánosan kötelező oktatás hétéves kortól való biztosítását úgy a városokban, mint a falvakban”.²⁶ Az égető taneszköz, illetve a többi tárgyi és anyagi szükséglet hiányát pótlandó iskolasegítő napokat, heteket, hónapokat szerveztek üzemek és gyárak. Ebben az időben csak rájuk vagy nekik termeltek, javították és/vagy építették azokat.²⁷ Mindezek ellenére alig enyhült a taneszköz- és tankönyvhiány, az 1945/46-os tanévben, országos szinten, elemiben két tanulóra, középiskolában három-négyre jutott egy darab tankönyv. Ezért a párt KB külön határozatban rendelkezett „Az iskolák tankönyvekkel való ellátásáról”, amit december 31-én publikált a *Kuljtura i zszizny* folyóirat. A KB rendeletének kivonata megjegyezte, hogy az 1945-ös 18 millió példányos tankönyvkiadással szemben 1946-ban több mint 50 millió példányt nyomtattak, de azoknak alig több mint a fele jutott csak el az iskolákba. Ennek oka nagyvalószínűség szerint abban kereshető, hogy az OSZFSZK Oktatási Minisztériuma kivonta magát a tankönyvelosztás munkájából, s azt átadta a kereskedelmi szervezeteknek. A könyvkereskedelmi egyesület (KOGIZ²⁸) és a Közlekedésügyi Minisztérium a tankönyveket másodlagosan fontos áruként kezelte, s hónapokig vesztegelt a vasúti raktárakban több száz ezer tankönyv. Hozzá nem értésről tanúskodott a tankönyvek számbeli elosztása is, mivel voltak olyan járások, ahová sokszorosan fölös példányt küldtek, ami raktárba került, míg más járásokba alig jutott belőlük. Ezek területi szinten több tízezer tankönyvet jelentettek. Maga az OSZFSZK Oktatási Minisztériuma egymillió 400 ezer

²³ Советская педагогика, 1945, №8, 72. oldal

²⁴ Народное образование в СССР... с.475.

²⁵ Преподавание истории в школе, 1949, №2. с. 7.

²⁶ Народное образование в СССР... с.44.

²⁷ Правда, 9 июня 1946г.

²⁸ KOGIZ = Книготорговое объединение государственных изданий / magyarul – Állami kiadványok könyvforgalmazó egyesülete

tartalékpéldányt hagyott meg magánál tartaléknak.²⁹ Ezeket a hiányosságokat felszámolandó, a párt Központi Bizottsága megtiltotta, hogy ezután tankönyvekből tartalékokat halmozzanak fel a közoktatási szervek vagy a könyvforgalmazó szervezetek. Amennyiben mégis szeretnének valamennyi biztonsági fölös tankönyvvel rendelkezni e hatóságok, akkor azt javasolták, hogy vásárolják vissza a tanulóktól a használt könyveket és újítsák fel azokat. Egyben szigorúan utasította az Oktatási Minisztériumot, hogy ezután a tankönyvkiadást, -elosztást és az intézményekbe való eljuttatásukat egyedül koordinálja és szervezze, ne adja ki a kezéből. A OM és a KOGIZ köteles volt kibővíteni azt a bolthálózatot, ahol az iskolai tankönyveket megvásárolhatták, minden járási központban létrehozva ilyen üzleteket. A Közlekedésügyi Minisztérium pedig elsődlegesen a tankönyveket kellett, hogy célba juttassa.

Az, hogy az ország és az oktatás is valóban átállt a békés életre, az 1946. augusztus 13-i Szovjetunió Miniszter Tanácsa határozata mutatta „Az 5-7. osztályok fiú és leány, valamint a 8-10. osztályok leánytanulói részére való katonai képzés eltörléséről és a 8-10. osztályok tanulói számára behívás előtti katonai képzéssé való átalakításáról”. A rendelet szerint csak a testedzést (testnevelést) hagyták meg az 5-7. osztályokban, 198 órát, heti két órával osztályonként. A 8-10. osztályokban ugyanebből 99 óra maradt testnevelésre, heti egy óra tanítással. Az eltörölt katonai képzés helyett új tárgyként vezették be a 8-10. osztályokban a behívás előtti katonai és fizikai felkészítést, ami heti két, éves 198 órát jelentett, s ehhez tartozott még 9. osztályban egy 20 napos táborozás a nyári szünidőben, ami 17 tanítási napot jelentett, napi hat, összesen 102 órában. Ezzel egy időben minden hétéves iskolában felszámolták a katonai vezetői beosztást, s helyette testedzők (nevelők) lettek, de megmaradt a katonai vezetői fizetésük. A rendelet életbelépésének ideje 1946. szeptember 1.³⁰ Fent említett tárgy megszűnése illetve átszervezése óraszámváltozást idézett elő, aminek köszönhetően 2781-ről 2903-ra emelték az anyanyelv és irodalom órák számát, 653-ról 743-ra az idegen nyelv, 330-ról 594-re a testnevelési órák számát. A nem orosz tannyelvű iskolákban az anyanyelv helyett az orosz nyelv óraszámát emelték.³¹ Ennek következtében az 1946/47-es tanévben az alábbiképpen nézett ki az elemi, hétéosztályos és az általános képzésű középiskolák tantárgyi terve.

Fenti hálóba rakták bele a párt KB december 4-i határozata alapján 1947-51 között 9. osztályba a logikát heti 2 órában és 10. osztályban a pszichológiát ugyancsak heti két órában.³² Ezt, természetesen, csak a heti óraszámterhelés növelésével tudták elérni, ami leginkább a 9. osztály számára volt zavaró, ugyanis 34 óra lett a heti tanítási óraszámuk. Az újonnan bevezetett tárgyak oktatására nem voltak megfelelően képzett tanárok, illetve idővel a tanulói túlterhelés is egyértelművé vált. Először csökkentették a heti óraszámot, majd 1955-ben a logikát, 1958-ban a pszichológiát is törölték a középiskolai tárgyak sorából.³³

²⁹ Народное образование в СССР... с.185.

³⁰ Учительская газета, 31 августа 1946г.

³¹ Очерки истории школы и педагогического мышления народов СССР (1941-1961)/ Под ред. Ф.Г. Паначина, М.Н. Колмаковой, З.И. Равкина. – Москва, Педагогика, 1988. с.133.

³² „A logika és pszichológia középiskolai oktatásáról”, In.: Народное образование в СССР...с.184.

³³ Уо. 185. о.

1. táblázat. Tantárgyi órarend az elemi, hétéves és általánosan képző középiskolák számára az 1946/47-es tanévben (Forrás: Медынский Е.Н. Народное образование в СССР. Москва, 1947. c.51, 64, 76.)

s/sz	A tantárgy megnevezése	Heti óraszám osztályonként										Összraszám a hét év alatt			Heti óraszám osztályonként			Heti óraszám	A tanórák száma az egész oktatás alatt
		I	II	II	IV	V	VI	VII	heti	éves	VIII	IX	X	VIII	IX	X			
1.	Orosz nyelv és irodalmi olvasás	14	14	15	8	10	8	6	75	2475	1	1	1	1	1	1	78	2574	
2.	Irodalom	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	5	4	13	429	
3.	Számтан	7	7	5	7	7	-	-	34	1122	-	-	-	-	-	34	1122		
4.	Algebra, mértan, trigonometria	-	-	-	-	6	6	6	12	396	6	6	6	6	6	30	990		
5.	Természettudomány	-	-	-	3	2	3	2	10	330	2	2	2	-	-	14	462		
6.	Történelem	-	-	-	2/3 ¹	2	3	2	9,5	314	4	4	4	4	4	21,5	710		
7.	A Szovjetunió alkotmánya	-	-	-	-	-	-	2	2	66	-	-	-	-	-	2	66		
8.	Földrajz	-	-	-	3/2	3	3	2/3	11	363	3	2/3	-	2/3	-	16,5	545		
9.	Fizika	-	-	-	-	-	2	3	5	165	3	3/2	4	3/2	4	14,5	478		
10.	Csillagászat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	33		
11.	Kémia	-	-	-	-	-	-	3/2	2,5	82	2	2/3	4/3	2/3	4/3	10,5	346		
12.	Idegen nyelvek	-	-	-	-	4	2	3	11	363	4	4/3	4	4/3	4	22,5	743		
13.	Testnevelés ²	1	1	2	2	2	2	2	12	396	2	2	2	2	2	18	594		
14.	Rajz	1	1	1	1	1	1	-	5	165	-	-	-	-	5	165			
15.	Műszaki rajz	-	-	-	-	-	1	1	2	66	1	1	1	1	1	5	165		
16.	Ének	1	1	1	1	-	-	-	4	132	-	-	-	-	4	132			
	Mindösszesen:	24	24	25	27	31	30	30	195	6435	32	32	30,5	32	30,5	289,5	9454		

¹ Itt és ezután a számlálóban lévő szám a tanórák száma az első félévben, míg a nevezőben – a második félévben

² A fiúiskolák 8–10. osztályában (heti 2 órában) behívás előtti katonai felkészítés folyt, a leányiskolákban – (heti 1 órában) testnevelés, a második órával az iskola vezetősége rendelkezhetett

A Pedagógiai Tudományok Akadémiája munkájának egyik hozadéka volt, mikor sikerült elérnie azt, hogy 1946. augusztus 11-én az OSZFSZK Miniszter Tanácsa „Az autonóm köztársaságok és területek nem orosz iskoláiban való előkészítő osztályok szervezéséről” szóló határozatát kiadta. Korábban ilyen előkészítő osztályok a hétéves gyerekek számára csak a távoli északi vidékeken voltak. A változás abban állt, hogy a 6. életévüket betöltött gyerekeket alapszinten készítették elő az iskola első osztályába. A pozitív eredmények miatt, pár év leforgása alatt ez a kezdeményezés a többi tagköztársaság, majd az orosz tannyelvű iskolákra is kiterjedt. Az itt tanított anyag (írás, olvasás, számolás) azonban idővel teljes oktatási renddé szerveződött és az előkészítő (vagy ahogy a köznyelv használta, nulladik osztály) szerves részévé vált az iskolai képzésnek, kötelező jelzővel. Így valójában nem tíz, hanem tizenegy lett az általánosan kötelező iskolaévek száma, bár a 10. osztály volt a kibocsátó. Az anyanyelvi középiskolai képzés a Lett, Litván, Észt, Grúz SZSZK-ban már 1946-tól tizenegy éves volt. Ezek persze újabb állami kiadásokat jelentettek a közoktatási szféra felé. A kiadások az aktuális állami költségvetési kimutatásokban is fellelhetőek. Az 1947-es év állami költségvetéséből, melynek teljes összege 371,3 milliárd rubelt tett ki, 52,4 milliárdot a közoktatás kapott. Ez 14,3 milliárddal több volt, mint az 1946-os évben.³⁴

A fent említett tantárgyi rend változásával változott az osztályokban a vizsgarend is – az 1946/47-es tanév végén minden osztályban átvezető vizsgákat vezettek be anyanyelvből és irodalomból szóbeli formában, illetve a 4. osztályban a történelem és földrajz vizsgát eltörölték. Ám az 5., 7. és 10. osztályokban bevezették a szóbeli történelemvizsgát, a nem teljes középiskolai szint zárásakor – 7. osztályban – pedig a Szovjetunió alkotmányából is bizonyítaniuk kellett a tanulóknak. Az év végi minősítések ilyen felszaporodását azzal indokolták, hogy a vizsga a szovjet iskolában nem más, mint a tanulók tudásának állami ellenőrzése, a szovjet állam látni akarja, hogy az anyagi ráfordításoknak van értelmük.³⁵

Közvetlenül a háború utáni években, a közoktatás újjáépítése és átszervezése alatt az OK(b)P sokat foglalkozott és nagy figyelmet fordított az iskolákra. Az 1947/48-as tanévre való felkészülést már 1947 júliusában elkezdtek, s a felkészülések a pártszervezetek ellenőrzése alatt és irányításával folytak. A párt központi lapjában, a *Pravdában* deklarálták: „az iskola dolga, hogy az új világ építőit felnevelje, mert az iskola kérdése – további előrehaladásunk kérdése”.³⁶ Itt fogalmazták meg azt is, hogy az oktatás irányítása az egyik legfontosabb pártügy.

Utólag nézve az eseményeket, úgy tűnik, mintha a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának 1949 januárjában elindított, a nyugati tudományok elleni kampánya egy jól előkészített esemény lett volna. A *Pravda* 1947. augusztus 21-én, a szokásos tanévkezdés előtti iskolai szakmódszertani ülések előtt publikált cikkében azt sérelmezte, hogy a használatban lévő történelem tankönyvekben az orosz feltalálók csak, mint „görbe tükörben” jelennek meg a nyugatiak mellett, pedig sok találmány kapcsolódik a nevükhöz. Több figyelmet követelt számukra.³⁷

Pár nappal később ugyancsak a *Pravdában* olvashatunk először – Jelena Kononenko falusi tanár levelében – arról hogy az iskolai oktatást közelebb kell

³⁴ Правда, 21 февраля 1947г. с. 3.

³⁵ Правда, №125, 20 мая 1947г. vezércikk

³⁶ Правда, 10 июля 1947г. vezércikk

³⁷ Правда, №220, 21 августа 1947г. с. 3.

vinni a kolhozi termeléshez.³⁸ Az 1947. október 9(29)-én megjelenő OSZFSZK Oktatási Minisztériumának parancsa „Az iskolai földterületekről az elemi, hétéosztályos és középiskolákban” mintha ennek tett volna eleget. Ezek a területek vagy közvetlenül az oktatási intézmények mellett lettek kijelölve, vagy a kolhozok illetve szovhozok hasznóföldjeiből elkülönítve. Azt a módszert terjesztették ki minden falusi iskolára, amit a háború alatt, a hátszországba menekített, bentlakásos iskolákban élő tanulók és tanáraik számára alakítottak ki 1943-tól. A szaktárgyi (főleg természettudományi) gyakorlati órákon és tanítás után társadalmi munkában, a munkára való felkészülés címén kellett, hogy ezeket a földterületeket műveljék, mivel sem technika, sem munkaoktatás nem szerepelt a tantárgyak között. Utóbbi oktatását a Közoktatásügyi Népbiztosság 1937. március 4-i parancsa alapján szüntették meg.³⁹ Az iskolai földterületek kiosztásáról és megműveléséről szóló rendelet publikálása után vált nyilvánvalóvá, hogy ezt a szülők bevonása nélkül nem fogják tudni végrehajtani. Ezért az OSZFSZK Oktatási Minisztériuma december 2-án rendelkezett az elemi, hétéosztályos és középiskolai szülői bizottságok felállításáról. Itt volt először szó arról, hogy ezeknek a bizottságoknak az iskolai vezetéssel együtt kell működniük az intézmény felújításáért végzett munkálatokban, illetve a szülőknek az iskolához tartozó földterületek műveléséből is ki kell venniük a részüket, nemcsak mint szülőknek, hanem mint kolhoztagoknak, gyári-üzemi munkásoknak is, hisz az ott megtermelt élelmiszereket teljes egészében gyerekeik iskolai étkeztetésére fordítják.⁴⁰

Az OK(b)P KB iskolaügyi részlege által 1945 augusztusában meghirdetett irányvonal, mely a szovjet tanár presztízsének emelését helyezte előtérbe, nem maradt elméleti gondolat. Az iskolai inspektorok adminisztratív munkától való felszabadítása után, a tanárok szakmai segítségére az Oktatási Minisztérium 1947. december 6-i hatállyal rendelkezett a kerületi (városi) pedagógiai szobák létrehozásáról. Ezeket a szobákat az iskolai ellenőrök által kiválasztott vagy javasolt, vezető szaktanárok rendezték be, s a falusi vagy városi tanárok módszertani segítségért fordulhattak ide. Nemcsak elméleti és ideológiai irányvonalat nyújtottak (bár azt is), hanem az általános és szakoktatással foglalkozó legújabb irodalmat, a Pedagógiai Tudományok Akadémiája által kidolgozott módszerek leírását, konkrét bemutatását találhatta meg itt a tanár. A szobákat igyekeztek ellátni a legkorszerűbb szemléltető eszközökkel is, hogy legalább ötletet adjanak a falusi tanároknak, mivel oktatási szemléltetőkből leginkább ők szenvedtek hiányt.

Jelentős lépés volt a tanári munka elismertségének növelésében a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1948. február 12-i „A pedagógusoknak több éven át végzett kifogástalan munkájuk elismeréséül a Szovjetunió rendjeivel és érdemeivel való kitüntetéséről” szóló rendelete, mely az unió fennállása alatt végig érvényben maradt. Azokat a tanítókat, igazgatókat (iskolai vezetőket), tanulmányi vezetőket, tanulmányi felügyelőket és oktatási szerveknél dolgozó pedagógusokat, akik megszakítás nélkül az alábbi pedagógiai szolgálati idővel rendelkeztek, több éven át végzett kifogástalan munkájukért a Szovjetunió rendjeivel és érmeivel tüntették ki:

³⁸ Правда, №228, 28 августа 1947г. с. 3.

³⁹ Сборник приказов и инструкций Наркомпроса РСФСР, 1937, №7, с.138.

⁴⁰ Сборник материалов о работе школах, 2.изд. Москва, 1948.

- 10 évi munka után – „A kiváló munkáért” éremmel,
- 15 évi munka után – „A dicsőséges munkáért” éremmel,
- 20 évi munka után – „A tisztelet jele” rendjelével,
- 25 évi munka után – „A Munka Vörös Zászlaja” rendjelével,
- 30 évi munka után – Lenin-rendjellel.

A rendelet visszamenőleg is érvényes volt, ami azt jelentette, hogy a szolgálati időbe a rendelet megjelenése előtt végzett munkaviszonyt is be kellett számítani. Az első és soros felterjesztésnél mindig csak egy kitüntetést lehetett elnyerni, a felterjesztést pedig évente egyszer a szövetségi köztársaságok oktatási minisztériumai hajtották végre.⁴¹ Ugyancsak a tanári munka vonzóbbá való tételét, anyagi helyzetének javítását szolgálta a február 18-án kiadott OSZFSZK Oktatási Minisztériumának parancsa⁴² „Az elemi és hétéves iskolák tanárainak kedvezményeiről és privilégiumairól”, amit 1949. július 24-én a №11433-as számú rendeletével, a Szovjetunió Miniszteri Tanácsa kiterjesztett a falusi középiskolák tanáira, igazgatóira és a tanulmányi igazgató-helyetteseire is.⁴³ A kedvezmények között első helyen szerepelt a fent felsorolt pedagógusok és velük együtt élő hozzátartozók számára való lakás ingyenes biztosítása, illetve annak fűtését, világítását is a helyi tanácsnak kellett állnia. Az egész évre való fűtéshez szükséges szilárd tüzelőt pedig minden év szeptember 1-jéig le kellett szállítani számukra. Amennyiben a helyi tanács nem rendelkezett községi tulajdonban lévő lakással vagy házzal, akkor addig kellett bérelnie a pedagógusok számára, amíg azt felépítette. A pedagóguslakások/házak építéséhez 80–100 m³ faanyagot biztosítottak ingyen a helyi tanácsnak évente. Az aktív tanárok és a nyugdíjasok, az igazgatók és tanügyi helyetteseik családonként maximum 0,25 ha művelendő földterületet is kaptak, illetve az állami földkerethez tartozó területeken legeltethették jószágaikat.⁴⁴

Az iskolákban folytatott munka minőségének javítása volt a célja az OSZFSZK Miniszter Tanácsa 1948. június 17-i határozatának, amikor „Egy sor tárgynak idegen nyelven történő oktatásáról a fiúiskolákban” című korábbi Oktatási Minisztériumi rendeletet erősített meg. Az adatok szerint az ilyen iskolák zöme Moszkvában, illetve a tagköztársaságok fővárosaiban működött, s igen nehéz volt oda bekerülni. A nyelvtudás fontossága már a háború alatt igazolódott, ezért ezekben a kiemelt iskolákba anyanyelvi szaktanárokat foglalkoztattak német, angol, francia, spanyol, olasz nyelvterületekről. Részben a fenti iskolák oktatásmódszertanát is segítette az 1949 elején megszervezett Nemzetiségi Iskolák Tudományos Kutatóintézete, mely az OSZFSZK Pedagógiai Tudományok Akadémiájának keretein belül működött.

Azon, hogy az ideológiai oktatás az iskolák legfontosabb feladatainak egyike volt, nem változtatott az sem, hogy 1948 augusztusában meghalt Andrej Zsdanov miniszterelnök-helyettes, s helyébe Mihail Szuszlov került. Az iskolák és az oktatás ideologizáltsági szintjéről vallanak az írásbeli érettségi vizsgákra ajánlott fogalmazási témák orosz vagy anyanyelvből és irodalomból. Ezek tematikáját összevetve az 1949 és 1950-es év a legkirívóbb, mivel 3-3 témából kettő-kettő ideológiai-politikai, s csak egy irodalmi:

⁴¹ Ведомости Верховного Совета СССР, 1948.II. 18. №7, és még Сборник руководящих материалов о школе. Изд. АПН РСФСР, Москва, 1952. с.72-73.

⁴² Fenti OM parancs a Szovjetunió Miniszteri Tanácsa 1948. február 10-én kelt határozatán alapult

⁴³ Справочник директора школы. Москва, 1971. с.314.

⁴⁴ Uo. 312–313. oldalak

- 1949-ben, a) Minket Sztálin nevelt a nép iránti hűségre, s munkára és hőstettekre ihletett; b) A Lenini–Sztálini Komszomol a harcban és munkában;⁴⁵
- 1950-ben, a) Az országot győzelmek felé vezeti sugaras Sztálin, körülötte tömörül az egész nép (Dzsambul); b) A sztálini korszak ifjú emberi jellemének ábrázolása a szovjet irodalomban.⁴⁶

Ezek mellett csak 1950-ben jelent meg a *Puskin és Nyekraszov lírájának népiessége* téma. A vonal erősödését mutatja az OSZFSZK oktatási miniszterének, Iván Kaprovnak az új, 1950/51-es tanév kezdése előtt megjelent tanévnívó beszéde, melyben többször visszatért a javaslat, miszerint „*az új tanév legfontosabb feladata, hogy a legszélesebb körűen használjuk fel Sztálin elvtárs munkáját a nyelvtudományokról*”.⁴⁷

Az oktatásirányítást végző szervek szerkezeti változását jelezte az 1949. március 14-i Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége által elfogadott törvény 78. cikkelye, mely össz-szövetségi minisztériummá nyilvánította a Felsőoktatási Minisztériumot,⁴⁸ ami eddig, csak a háború után, két átszervezésen esett át. 1946. március 15-én létrehozták a Szovjetunió Miniszter Tanácsa mellett működő, felsőoktatás ügyével foglalkozó össz-szövetségi bizottságot, amit ugyanazon év április 10-én átalakítottak a Szovjetunió Felsőoktatási Minisztériumává. Mindeközben az intézmény vezetését továbbra is ugyanaz a Kaftanov Szergej Vaszilyovics látta el, aki 1938 decemberében került, az akkor még a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa mellett működő össz-szövetségi bizottság élére.⁴⁹

Ennél sokkal nagyobb horderejű volt az 1949 januárjától életbe lépett általánosan kötelező hétosztályos oktatás bevezetése falun és a tízosztályos városban. Az 1948-as adatok szerint több mint 220 ezer általánosan képző iskola volt a Szovjetunióban 34,5 millió tanulóval és 1,3 millió tanárral.⁵⁰ A rendelkezés az iskolák, de főleg a tanulói létszám lényeges emelkedését vonta maga után, ami a felsőoktatási intézményekbe felvettek és a középiskolából kibocsátottak arányainak eltolódásához vezetett. A probléma igazából ott gyökerездett, hogy mit kezdjenek az általános iskolát, vagyis a mindenki számára kötelező hétosztályt elvégzett gyerekekkel. Első racionális ötletként felmerült az (anyag) termelésbe való bevonásuk, ami azért is időszerű volt, hisz a gazdaság és termelés növekedése a munkaerő számának jelentős növekedését várta el, de bizonyos szakmai előképzettséggel. Ennek megoldása a Pedagógiai Tudományok Akadémiájára várt, ami az 1949. júniusi közgyűlésén a politechnikai képzés kérdését tűzte napirendre. Elsőként újra a tantervek tartalmi része került előtérbe, hisz ha közelíteni akarták az oktatást az élethez, akkor az ipari és mezőgazdasági termelési folyamatokat, azok szakaszait, okait kellett oktatni. Tehát fizikából és biológiából kellett kiszélesíteni az addig tanított anyag mennyiségét és tartalmát a tantervekben és a tankönyvekben. Ehhez a szaktárgyi képzést is hozzá kellett igazítani majd. A fenti felsorolás egy jelentős és nagy horderejű átalakítást várt el.

⁴⁵ Правда, №140, 20 мая 1949 г. vezércikk

⁴⁶ Правда, №141, 21 мая 1950 г. vezércikk

⁴⁷ Правда, №239, 27 августа 1950г. с.3.

⁴⁸ Правда, №75, 16 марта 1949 г. 1. oldal

⁴⁹ Государственная власть СССР. Высшие органы власти и управления и их руководители. 1923-1991. Историко-биографический справочник. Автор, составитель В.И. Ивкин. Москва, РОССПЭН, 1999. с.160-161.

⁵⁰ Правда, №140. 20 мая 1949. vezércikk

Az 1949/50-es tanévtől bevezetett oktatási változtatás új vizsgarend kialakítását vonta maga után, s nemcsak az átvezető, de az érettségi vizsgatárgyakat is érintette. Az eddigi egy-két átvezető vizsga helyett, mind a hétosztályos általános iskola, mind a tízosztályos középiskola utolsó két évfolyamán, a szaktárgyként oktatott elméleti anyag szinte teljes palettáját ellenőrizték év végén az alábbiak szerint:

- 6. osztályban – orosz nyelv, földrajz, növénytan, számtan;
- 7. osztályban – orosz nyelv és irodalom, mértan (algebra), Szovjetunió alkotmánya, történelem, földrajz, fizika;
- 9. osztályban – mértan, egyetemes történelem (újkor), földrajz, idegen nyelv, a darwinizmus alapjai;
- 10. osztályban – orosz nyelv és irodalom, mértan, algebra, fizika, kémia, Szovjetunió története, idegen nyelv, *a nemzetiségi iskolákban* még pluszban anyanyelv és irodalom.⁵¹

Ezekkel a vizsgákkal követni tudták a tanulók tudásszintjének alakulását a szaktárgyak terén. A készségfejlesztő tárgyak, mint a rajz, ének-zene oktatásának fejlesztését is napirenden tartotta az Oktatási Minisztérium, s 1951. január 15-én „Az iskolákban oktatott rajz és műszaki rajz állapotáról és javításának intézkedéseiről”, február 3-án pedig „Az ének és zene iskolában való oktatása javításáról” rendelkezett.⁵² Az 1943-tól működő Pedagógiai Tudományok Akadémiája (PTA) igen aktívan és hatékonyan működő szakdidaktikai műhelyeket hozott létre minden, iskolában oktatott tárgy legjobb művelőinek részvételével. Abban az időben, a körülményekhez képest viszonylag széles körű szakmai fórumot biztosító *Szovjetszkaja Pedagogika (Szovjet Pedagógia)* nevű szaklap, melyet az OSZFSZK Pedagógiai Tudományok Akadémiája gondozott, teret adott jó néhány tehetséges és ambiciózus pedagógusnak a gyakorlatban elért eredményeik közzétételére, illetve azok nagyobb mértékben való kipróbálására. Ennek az aktív és pezsgő szakmai munkának volt köszönhető, hogy a fenti két határozat értelmében szakmódszertani segítséget tudtak nyújtani már a készségfejlesztő tárgyak oktatóinak is.

A PTA 1949. júniusi közgyűlésén felvetett politechnikai képzés kérdéskörére, 1950–51-re körvonalazódní látszott a gyakorlati megvalósítást is tartalmazó válasz, mely a Sztálin által megfogalmazott irányba mutatott. A sztálini elvárás így szólt: „Nekünk most nem lehet megelégednünk a kommunista káderek képzésével úgy általában, a bolsevik káderekkel általában, akik képesek elbeszélgetni mindenről egy kicsit. A dilettantizmus és a mindentudás – feleslegesek most nekünk. Nekünk most bolsevik szakemberekre van szükségünk a fém- és textiliparban, a fűtőanyag- és vegyiparban, mezőgazdaságban, közlekedésben, kereskedelemben és így tovább”.⁵³ Ebből kifolyólag a PTA megfogalmazta a cél eléréséhez legfontosabb kérdést, ami a politechnikai oktatás tartalma volt, amely szerint a tanulóknak elsősorban a termelés fő ágazataiban kellett tudniuk eligazodni. Kérdésként merült fel az is, milyen úton kell elérni a gyakorlati tudás átadását. A válaszokat Kairov I. A., az OSZFSZK oktatási minisztere beszámolójában adta meg 1950. február 20-án, tömören:

⁵¹ Правда, №140. 20 мая 1950г. с.1.

⁵² Справочник директора школы. Сборник постановлений, приказов, инструкций и других руководящих материалов о школе. изд.2. Москва, Учпедгиз, 1955. с.206-208.

⁵³ Советская педагогика, 1951, №8. с. 11.

- a) a fizika, kémia, biológia tárgyaknál meg kell erősíteni a természeti törvényekről szóló témák, valamint a korszerű technika oktatását;
- b) termelési kirándulásokat kell szervezni gyárakba és üzemekbe, villanytelepekre, autó- és traktorállomásokra, kolhozokba, szovhozokba;
- c) a fizika és kémia laboratóriumi munkák kötelező sorába fel kell venni a technika és technológiával kapcsolatos témákat;
- d) gyakorlati munkákat kell szervezni a különböző technikai szerkezetek, modellek, készülékek és műszerek, a belső égésű motorok, az elektro- és rádiótechnika, a mezőgazdasági állatok megismerése céljából;
- e) órán és iskolán kívüli munkát kell szervezni a technika és a mezőgazdaság tanulmányozására;
- f) a tanulókat tevékenyen be kell vonni a társadalmi hasznos munka végzésébe.⁵⁴

1950 augusztusára ezeket a téziseket már konkrét kidolgozásban olvashatjuk a PTA hivatalos lapjában, először a falusi iskolák részére. Utóbbiak számára három kérdés és feladat köré építették a politechnikai képzést:

- a termelési technológiák alkalmazásának tudatos volta;
- az elektromos energia mezőgazdaságban való széles körű felhasználása;
- a növénytermesztési munkák fokozott gépesítése.

Az első esetben azzal indokolták a téma fontosságát, hogy a jövőben az elektromos energiát egyre több mezőgazdasági tevékenységben fogják alkalmazni, mert lerövidíti és/vagy racionálisabbá teszi a munkafolyamatokat. A jövő idő használata indokolt volt, hisz 1953. szeptember 1-jéig a kolhozok nem kaphattak állami erőművektől villamos energiát, nem voltak bekapcsolva a közületi villamos hálózatba. Azt viszont már 1950-ben is világosan lehetett látni, hogy az állattenyésztés hatékonyságának növelésében az elektromos energia használata elengedhetetlenné válik, pl. a takarmánykészítés és készletezés, itatás, fejés, tej-tárolás, gyapjúnyírás terén. Ugyanez volt érvényes a malmokra, fűrésztelepekre is. E gépek és berendezések szakszerű alkalmazásához pedig szakemberekre volt szükség. A másik irány a leginkább munkaigényes növénytermesztési folyamatok gépesítése volt, amihez a legkülönbféle mechanikus és belső égésű motorok, feldolgozó gépek tartoztak. Ezek kezeléséhez, javításához hozzáértő, a mechanikát, dinamikát, hőtant értő szakemberek szükségeltettek. A harmadik irány olyan középszintű szakemberek meglétét várta el, akik ismerik az agro- és zootechnikát, tudják mikor, mit és miért kell használni, illetve jártasak a mezőgazdasági vegyszerek (műtrágya, növény- és állatvédő szerek) alkalmazásában.

A fenti hármas igényből kiindulva erősíteni kellett a fizika, kémia, biológia és matematika oktatását a falusi iskolákban, illetve annak tartalmi részét kellett úgy átalakítani, hogy az a fent említett irányokban alkalmazott gyakorlati példákkal éljen, azokat mutassa meg a valóságban is.⁵⁵ Ezek az elképzelések azt várták el, hogy a fizika elméleti tudását a mezőgazdaságban alkalmazott eszközökön demonstrálják, a kémia bizonyos anyagait a mezőgazdasági vegyszerekkel, a biológiában a növény- és állattanban az agráriumhoz kötődőeket a valóságban is tanulmányozhassák a tanulók. Az elképzelések előrevetítették az addigi tárgyi

⁵⁴ Советская педагогика, 1951, №8. с. 19.

⁵⁵ Советская педагогика, 1950, №8. с. 23-28.

hálók radikális változását, sőt a heti óramegterhelés növekedését is, ami a tanulóokra nehezedő önálló munka és házi feladat növekedését is maga után vonta. Ezt próbálta orvosolni az Oktatási Minisztérium 1951. december 12-én kelt rendelete „A tanulók házi feladattal való túlterhelésének megszüntetéséről”, ami megróttta a szaktanárokat a túlzott önálló és otthoni munka tanulóokra való kiszabásáért.⁵⁶

A politikai vezetés mindenben kompetens volt, amit az 1950. június 20-án a *Pravda* által közölt sztálini *Marxizmus és nyelvtudomány*, valamint a július 4-én *A nyelvtudomány kérdéséhez* című tanulmányok is demonstráltak. A két cikknek azonnal „nagy” hatása volt nemcsak az érintett szaktudományokra, de az oktatás egész területére. December 1-jén a Szovjetunió Tudományos Akadémiája és az OSZFSZK Pedagógiai Tudományok Akadémiája elnökségei közös ülést tartottak, ahol a sztálini munkák alapján arra a következtetésre jutottak, hogy felül kell vizsgálni az orosz és idegen nyelvek oktatásának eddigi módszereit. Az eredményeket azonnal publikálni kellett a Szovjetunió Tudományos Akadémiája hírmondójában és a PTA hivatalos lapjában, egyben tudatni a tagköztársaságok, területi és körzeti szakhivatalaival. Az OSZFSZK Oktatási Minisztériuma felkérést kapott, hogy ellenőrizze át a tanterveket és a tankönyveket, amit a nyelvtanításhoz használnak.⁵⁷

Az 1951/52-es tanévtől, komoly előkészületek után, a legnagyobb városok és települések iskoláiban elkezdtek a Kairov által, 1950 februárjában felvázolt oktatási formák megvalósítását. A tanulmányi kirándulást az órai tárgyoktatás szerves részeként kezelték, s szinte minden tárgy oktatási tervébe beleépítették. Ezekkel a kirándulásokkal egyértelműen az volt a cél, hogy az iskolában folyó elméleti tárgyoktatásnak az életben való felhasználhatóságát bizonyítsák, illetve fordítva, hogy a látott információkat be tudják építeni az elméleti tudás szerkezetébe. A feladatok között szerepelt, hogy:

- a) a tanulók pontos elképzelést alkossanak lakhelyük természeti környezetéről;
- b) lássák az emberi élettér változásait;
- c) megismerjék a közöttük élő élmunkásokat, s meggyőződjenek arról, hogy a kommunizmus fel fog épülni;
- d) a fizika, kémia törvényei hogyan működnek a valóságban.⁵⁸

Egy osztályban átlagosan tíz-tizenegy kirándulást javasoltak tervezni, vagyis havi egyet, s a tíz tanulmányi év alatt ez 100-105 között mozgott. Ugyanazt az objektumot többször is meglátogatták a tanulók, különböző osztályokban. Az OSZFSZK Pedagógiai Tudományok Akadémiája az orjoli 4. számú női középiskola kirándulási tervét javasolta útmutatónak, amit az 1951/52-es tanévre dolgoztak ki, s azt először az iskola tanári kara, majd a PTA is jóváhagyott.

⁵⁶ Сборник приказов и инструкций министерства просвещения РСФСР, 1952, №1, с.17-20.

⁵⁷ Советская педагогика, 1951, №1. с. 3-4.

⁵⁸ Советская педагогика, 1952, №2. с. 20.

2. táblázat. A kirándulások összegzett száma a tanítási évek szerint

(Forrás: Советская педагогика, 1952, №2, 22. oldal)

Osztályok	Kirándulások összesen	Ebből a termelési szférában	Ebből		
			a természetbe	múzeumba és kiállításra	egyéb
I	9	0	9	0	0
II	8	1	6	1	0
III	13	5	6	2	0
IV	10	3	4	3	0
V	10	4	4	2	0
VI	10	7	1	2	0
VII	16	13	0	2	1
VIII	7	6	0	1	0
IX	13	12	0	1	0
X	8	8	0	0	0
Összesen:	104	59	30	14	1

3. táblázat. A kirándulások összegzett száma osztályok és a kirándulás tárgya szerint (Forrás: Советская педагогика, 1952, №2, 22. oldal)

s/sz	A kirándulás tárgya	Osztályok és a kirándulások száma										összesen
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	
1.	Kert, park, erdő, mező	4	3	3	2	3	1	-	-	-	-	16
2.	Veteményeskert	3	2	-	-	-	-	-	-	-	-	5
3.	Folyó, vízmosás	2	1	3	2	1	-	-	-	-	-	9
4.	Ipari termelés helye	-	1	4	3	-	3	9	5	7	4	36
5.	Mezőgazdasági termelés	-	-	1	-	3	3	3	-	4	-	14
6.	Intézmény, hivatal	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	4
7.	Múzeumok	-	1	1	3	2	2	2	-	-	-	11
8.	Kiállítások	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
9.	Meteorológiai állomás	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	2
10.	Patika, szakrendelő	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	2
11.	Repülőtér	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
12.	Filmszínház	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
13.	Vezetékes rádióközpont	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
	Összesen:	9	8	13	10	10	10	16	7	12	8	103

4. táblázat. A kirándulások összegzett száma osztályok és tantárgyak

szerint (Forrás: Советская педагогика, 1952, №2, 23. oldal)

s/ sz	A tantárgy megnevezése	Osztályok és a kirándulások száma										összesen
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	
1.	Orosz nyelv és irodalom	9/0	8/1	13/5		3/1	2/0	2/1	1/0	1/0	1/1	40/9
2.	Matematika									1/1	1/1	2/2
3.	Történelem				2/0	1/0	1/0					3/0
4.	Szovjetunió alkotmánya							4/3				4/3
5.	Földrajz				5/3	4/1	1/1	3/3	2/2	1/1		16/11
6.	Biológia				3/0	4/2	4/3	3/0		4/4		18/9
7.	Fizika						2/2	4/4	4/4	2/2	4/4	16/16
8.	Csillagászat											
9.	Kémia							3/3	3/3	4/4	3/3	13/13
10.	Pszichológia											
11.	Logika											
12.	Idegen nyelv											
13.	Testnevelés											
14.	Rajz											
15.	Műszaki rajz							1/1		1/1	1/1	3/3
16.	Ének											
	Összesen:											

Megjegyzés: a táblázatokban jelölt kirándulások végösszegeiben fellelhető eltérések abból adódnak, hogy a 2. és 3. táblázatokban a komplex kirándulások egyazon objektumba terveződtek, ám a 4-ben ez az egy kirándulás aztán szétesett néhányra, ahogy azt a tantárgy elvárta.

A 4. táblázatban a számlálóban lévő adat a kirándulások teljes számát, míg a nevezőben lévő – ezekből a termelési kirándulások számát jelzi.

A fenti mintatervként használt kirándulástervezetet aztán majd minden iskola átvette, amely belevágott az új rendszerű gyakorlati oktatásba. Termelésinek nemcsak az ipari vagy mezőgazdasági termelés helyszínére tett kirándulás számított, mint például az üzem, gyár, műhelyek, kolhozok, szovhozok, autó- és traktor-állomások, hanem az egyes gépek meglátogatása is (traktor, gépkocsi, kombájn, munkapad), vagy olyan objektumok, ahol egyes készülékeket, gépcsoportokat vagy berendezéseket tudtak megfigyelni (mint a szakrendelőben a röntgenkészüléket, filmszínházban a vetítőgépet).

1952. február 1-jén megjelent Sztálin könyve „*A szocializmus gazdasági problémái a Szovjetunióban*”, ami azt taglalta, hol állt épp a szocialista gazdaság fejlődése és mi okozta a legnagyobb gondot annak további fejlődésében. Bizonyos szinten azt is megfogalmazta, hogy a kulcskérdés a káderek szakmai képzettségi szintjében keresendő. Ez utóbbi egyértelműen a politechnikai képzésre utalt. E széleskörűen és alaposan előkészített kérdés mellett azért folyamatos volt az aktuális iskolai kérdések kezelése is. 1952. március 18-án az Oktatási Minisztérium „*A sportpályák felszereléséről a hétéves és középiskolákban*” rendelete, mely valójában az iskolai testnevelés oktatásához elengedhetetlen terület létesítéséről rendelkeztetett elsősorban, majd annak szabványosított kellékeiről.⁵⁹ Még mindig jelentős volt a két váltásban dolgozó iskolák száma, ezért folyamatos az iskolaépületek átadása is. A Pedagógiai Tudományok Akadémiája szakmódszertani kutatásainak köszönhetően már létezik az oktatási intézmények minimális taneszköz-parkjának listája. Ezt erősítette meg 1952. június 10-én „*Az újonnan megnyitott iskolák tan- és gazdasági felszereléséről*” szóló parancsával az Oktatási Minisztérium.⁶⁰

Tizenöt évnyi szünet után 1952. október 5-én összehívott 19. pártkongresszus jelentős momentumra volt, hogy a Központi Bizottsága nevében a beszámolót ekkor nem Sztálin, hanem *Georgij Malenkov* ismertette. A kongresszuson a párt nevét OK(b)P-ről a SZKP-ra változtatták, szervezeti módosítást is végrehajtottak, a Politikai Bizottság helyett egy szélesebb testületet hoztak létre a Központi Bizottság Elnöksége néven, a pártkongresszus irányelvei a Szovjetunió fejlesztését szolgáló 1951–55. évi ötödik ötéves tervhez előirányozta, hogy az időszak végére be kell fejezni az áttérést a hétéves oktatásról az általános középfokú (tízéves) oktatásra. Ezt először a fővárosokban, területi és járási központokban, nagyobb ipari városokban kellett elkezdeni, illetve előkészíteni a feltételeket, hogy a következő ötéves tervben, az összes többi településen is át lehessen térni az általánosan kötelező tízéves középiskolai oktatásra.⁶¹ Mindehhez előirányozták a szükséges tanári gárda számának növelését is. A kongresszuson kitűzték a célt: „*hogy tovább emeljük a szocialista oktatás jelentőségét az általános képzésű iskolákban, s a középiskolát végzett tanulóknak szabad szakmaválasztást biztosítsunk, neki kell látni a politechnikai képzésnek a középiskolákban, és el kell kezdeni az általános politechnikai képzésre való áttérést*”⁶²

Az általánosan kötelező középiskolai oktatásra való áttérés elkezdése felvevte az iskolai kollégiumok, illetve bentlakásos iskolák rendszerének kiszélesítését, főleg faluhelyeken. Viszont az előre meghatározott számban, kellő időre nem készültek el mindenhol a kollégiumok, s annak hiányát okolták a falusi tanulók kötelező oktatásból való gyakori kimaradása miatt. A tanulói létszám radikális emelkedése miatt az 1952/53-as tanévben az iskolák zöme két váltásban oktatott, s még mindig voltak helyek, ahol háromban.⁶³

Nemcsak a tanulói helyhiány, de a megfelelően képzett szaktanárok száma sem elégítette ki az általánosan kötelező középiskolai oktatásra való áttérés miatt

⁵⁹ Сборник приказов и инструкций министерства просвещения РСФСР, 1952, №19, с.21-22.

⁶⁰ Сборник приказов и инструкций министерства просвещения РСФСР, 1952, №30-31

⁶¹ КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. 9-е издание. Москва, Издательство политической литературы 1983. т.8. с.281.

⁶² Уо.

⁶³ Каиров И.А. О задачах школ в 1953/54 учебном году в свете решений XIX съезда КПСС / Советская педагогика, 1953, №10. с. 4.

megnövekedett igényeket. Egyedül az orosz és anyanyelvi tanárok képzése volt elegendő, sőt abból folyamatos volt a túlképzés a reform előtt és utána is. Ezt a felmérést Arszenyev A.M., az OSZFSZK oktatási miniszter-helyettese, 1952. decemberi beszámolójában tette közzé, amikor az ötödik ötéves tervben, az általánosan képző iskolák számára képzendő pedagógusok szaktárgyi megoszlását elemezte.

5. táblázat. A szükséges és a valós szaktanári képzés alakulása a Szovjetunióban 1940–1952 között (Forrás: Советская педагогика 1953, №1. 9. oldal)

A középiskolai tárgy neve	Az adott tárgy részaránya a középiskola 5–10. osztályaiban a főbb tárgyra fordított órákhoz képest (%-ban)	Az adott tárgy oktatására kibocsátott szaktanárok részaránya a tanító- és tanárképzők végzősei között az adott évben (%-ban)								
		1940	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	
Fizika és matematika	31	15,7	21,7	22,8	22,7	23,8	24,5	26,6	25,8	
Orosz ill. anyanyelv és irodalom	24	25,6	39,0	27,0	26,6	25,6	25,6	29,5	33,4	
Természettudományok, kémia és földrajz	20	28,0	22,1	23,4	22,7	21,3	21,9	20,2	18,6	
Idegen nyelvek	13	12,6	4,2	4,3	3,9	5,1	5,7	5,6	7,8	
Történelem	12	15,5	12,1	21,4	22,7	22,2	20,7	15,3	11,6	

IRODALOM

Korabeli források:

- Ведомости Верховного Совета СССР, 1948. II. 18. №7.
 Каиров И.А. О задачах школ в 1953/54 учебном году в свете решений XIX съезда КПСС / Советская педагогика, 1953, №10.
 КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. 9-е издание. Москва, Издательство политической литературы. 1983. т. 8.
 Ленин В. И.: Полное собрание сочинений. Изд. 5-е. Москва. Т. 30.
 Медынский Е.Н. Народное образование в СССР. Москва, 1947.
 Народное образование в СССР. 1917-1973. Сборник документов. Москва, 1974.
 Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. 1917-1973гг. Москва, 1977.
 Сборник материалов о работе школах, 2-е изд. Москва, 1948.
 Сборник приказов и инструкций министерства просвещения РСФСР, 1952, №1, №19, №30-31.
 Сборник приказов и инструкций Наркомпроса РСФСР, 1937, №7.
 Сборник приказов СССР, 1945, №3.
 Сборник руководящих и инструктивных материалов по всеобщему обучению детей. Москва, 1944.
 Сборник руководящих и инструктивных материалов по школам рабочей и сельской молодежи. Москва, 1947.
 Сборник руководящих материалов о школе. Изд. АПН РСФСР, Москва, 1952.
 Справочник директора школы. Москва, 1971.
 Справочник директора школы. Сборник постановлений, приказов, инструкций и других руководящих материалов о школе. изд.2. Москва, Учпедгиз, 1955.

Korabeli sajtó:

Правда, 1944-50. évfolyamai
Преподавание истории в школе, 1949. évfolyam
Советская педагогика, 1945, 1950-53. évfolyamai
Учительская газета, 1944, 1946. évfolyamai

Szláv nyelvű szakirodalom:

Государственная власть СССР. Высшие органы власти и управления и их руководители. 1923-1991. Историко-биографический справочник. Автор, составитель В.И. Ивкин. Москва, РОССПЭН, 1999.
История России. XX век. Ответственный редактор док. ист. наук В. П. Дмитриенко. Москва, АСТ, 2001.
Очерки истории школы и педагогического мышления народов СССР (1941-1961)/ Под ред. Ф.Г. Паначина, М.Н. Колмаковой, З.И. Равкина. Москва, Педагогика, 1988.
Народное образование в РСФСР. Под редакцией М.П. Кашина и Е.М. Чехарина. Москва, Просвещение, 1969.

Magyar nyelvű szakirodalom:

Font Márta-Krausz Tamás-Niederhauser Emil-Szvák Gyula (2001). Oroszország története. Pannonica Kiadó, Bp.